

VZDĚLÁVÁNÍ

Garant: Bohumil Kartous

Společnost byla po dlouhou dobu vedena svým vzdělávacím systémem směrem k většímu rozvoji. Za posledních 20 let se ale mnohé změnilo. Příchodem internetu s jeho otevřenou a sdílenou znalostní bází, propojením (interkonektivitou) a aplikacemi či hrami umožňujícími učení (online přednášky a kurzy, projekty jako Wikipedie, Stack Overflow, TED či Khanova škola, strategické hry jako Minecraft nebo Reigns) přestala škola naplňovat funkci monopolu na vzdělávání. V mnoha ohledech je mnohem efektivnější učit se mimo školu. V bouřlivě se rozvíjícím digitálním světě jsou oblasti (informační gramotnost, celá plejáda tzv. soft skills, hodnotové vzdělávání atp.), které státem garantované vzdělání ani pokrýt nedokáže.

Složitost prostředí, v němž žijeme a z něž se učíme, roste příliš rychle. Vzdělávací systém je příliš robustní, příliš personálně rozsáhlý a tedy příliš rigidní na to, aby se vymanil ze své přirozené setrvačnosti a ze závislosti na „pomalém“ lidském faktoru. Místo podpory rozvoje, invence a hledání nových řešení pro naši dynamickou skutečnost v něm převažuje odraz předchozí — předinternetové — civilizační epochy.

Na vině není jen rychlost vývoje. Ten způsobuje neplatnost vzorce dosavadního veřejného vzdělání vzhledem k proměnám společnosti, nicméně podporována je dlouhodobým zanedbáváním této skutečnosti, což se projevuje v nízké politické ochotě k investicím, v krátkodobém horizontu úvah a také ve vysokém vlivu skupinových zájmů silných ekonomických a profesních lobby na úkor vzdělávaných a na úkor dlouhodobého rozvoje společnosti.

Reálně hrozí, že trend zaostávání vzdělávacího systému bude pokračovat a projeví se negativním vlivem institucionalizovaného veřejného vzdělávání na rozvoj společnosti. Vstupujeme do éry rozšířené a virtuální reality, do éry nástrojů na bázi umělé inteligence, jako je třeba kognitivní systém Watson. Je velmi pravděpodobné, že tyto technologické inovace ještě mnohem výrazněji promění náš svět, a to v řádu pouhých let. Vznikají a nadále se budou profilovat nové individuální i společenské potřeby a škola by stále měla mít — vedle rodiny — významný vliv na osobnostní a sociální rozvoj člověka. Více než kdy jindy bude škola důležitá pro udržení společenské soudržnosti v zájmu zachování komplexu nezadatelných lidských práv a na nich postavené demokracie. Technologie naopak dokáží už dnes — a v budoucnu se tato schopnost ještě výrazně prohloubí — lépe než škola poskytnout jak přístup ke znalostem, tak jejich adekvátní zprostředkování dle individuálních možností a vloh. To by nás mělo vést k mnohem důkladnějšímu zamýšlení nad tím, k čemu má vzdělávací systém sloužit a jak ho za tímto účelem reformovat.

Shrnutí

Vzdělávání je široká oblast, která zasahuje do jakékoliv lidské činnosti a zároveň je ovlivňována celou řadou vnějších i vnitřních faktorů. Není proto jednoduché omezit se pouze na jednotlivé problémy a ukázat je na relativně krátkém prostoru v celé jejich složitosti. Už jen vybrat mezi desítkami, možná stovkami aktuálních vzdělávacích témat pouze několik klíčových je těžké. Zároveň to vede k nutnosti jiná témata, často neméně zásadní, opomenout.

Je tedy nutné postupovat podle určitého klíče. V prvé řadě jsme se omezili na rozvoj regionálního školství (MŠ, ZŠ, SŠ), vysoké školy jsou samostatným tématem. Dalším klíčem této studie je pohled na systémovou změnu. Všechna témata a navrhovaná řešení jsou vybrána proto, že mají potenciál změnit zásadně a pozitivním způsobem jeho dopad do společnosti. Cílem je ukázat, kudy vede cesta k proměně něčeho tak těžkopádného, jako je vzdělávací systém, v situaci, kdy se zvětšuje míra jeho zaostávání za společenským a technologickým vývojem. Zde jsou ve formě otázek, odpovědi nabízíme ve studii:

1. Mnohem delší horizont úvah o rozvoji vzdělávání. Není nadále možné uvažovat o smysluplném rozvoji a dívat se pouze pár let dopředu. K čemu jsou strategie, jejichž životnost uplyne ještě před tím, než dojde k jejich naplnění? A proč vymýšlet nová řešení, když se můžeme inspirovat jinde? A proč to neděláme?

2. Učitelé jako klíčový element vzdělávání a jejich nová role v budoucnosti. Učitel je, a nadále bude, alfou a omegou veřejného vzdělávání. Proč zanedbáváme ty, kdo učí děti ve školách? Proč na tuto prioritu neklademe důraz? Co je třeba udělat, aby se situace změnila?

3. Schopné vedení a jeho nedostatek ve vzdělávání. Ze zákona i z povahy procesů v české škole záleží zejména na řediteli,

zda vytvoří školu dobrou, průměrnou, nebo špatnou. Proč zatěžujeme ředitele nesmyslnou byrokracií a organizací nepodstatných záležitostí? Proč nemáme ředitele jako pedagogické lídry? Proč ponecháváme jejich výběr na volbě, která často nesleduje jejich profesionální kvalitu?

4. Obsah vzdělání: Skutečně potřebují dnešní děti (i dospělí) takovou strukturu znalostí? V diskusích o vzdělávání se mnohdy omezujeme na to, jak zlepšit vzdělávání, aniž bychom si kladli otázku, zda jeho současný obsah odpovídá tomu, co skutečně od vzdělávání požadujeme. Slibuje tato obsahová struktura skutečně vzdělávání pro 21. století?

5. Vyvážení socioekonomické závislosti v přístupu ke vzdělávání. ČR je v porovnání s ostatními zeměmi OECD výrazně vyšší závislost dosahovaného vzdělání na situaci rodiny. To omezuje vertikální mobilitu a využití toho nejcennějšího potenciálu, který máme. Jak z toho ven?

6. Levná malá řešení vs. drahé zlepšení rigidního systému. Při reformě vzdělávacího systému se nemusejí pouze roztáčet desítky miliard korun. Žijeme ve věku, kdy existují rychlá a okamžitá řešení, která jsou „připravena k použití“. Stačí na ně pouze ze správného místa poukázat. Proč to neděláme?

Začít je třeba už nyní s tím, že výsledky budou zřejmé často až za patnáct nebo dvacet let. Z navrhovaných řešení vybíráme to nejpodstatnější, co by se mělo z pohledu vzdělávacího systému změnit:

— Krátkodobý horizont. Začít myslet o vzdělávání jinak. Položit si otázku, jakým směrem se svět mění a k čemu má vlastně vzdělávání společnosti a jednotlivcům sloužit. Investovat do učitelů a ředitelů. Místo utrácení za platy investovat do budoucího lidského

potenciálu ve školách. Podpořit to, co je po ruce a zadarmo. Hned.

— Střednědobý horizont. Uvažování o tak komplexní problematice, jako je vzdělávání, závisí v mnohém na identitě a společenských hodnotách. Ty nelze změnit ihned, ze dne na den, z roku na rok. Z pozice těch, kdo řídí vzdělávání, by měla být vedena cílená a vytrvalá komunikační kampaň na různých úrovních, s jasně vytyčenými cíli, co je třeba změnit. Například obsah vzdělávání ve školách je přesně tím typem problému, k němuž je nutná delší celospolečenská diskuse.

— Dlouhodobý horizont. Vzdělávací systém má funkci vyvažování společenských rozdílů a umožňování sociální mobility, využití potenciálu. Do budoucna tato jeho funkce buď posílí, nebo zanikne, což ale může ohrozit budoucnost společnosti jako takové. Je třeba zajistit, aby socioekonomické rozdíly nehrály v oblasti dosahování vzdělávání příliš velkou roli, což se zatím nedaří.

Mnohem delší horizont úvah o rozvoji vzdělávání

V oblasti vzdělávání je běžné, že navrhované změny sledují velmi krátký horizont pouhých několika let. Po tzv. Bílé knize¹ z roku 2000, jejíž obsah se přežil, aniž by byl tento strategický dokument ve svém komplexním pojetí uveden do praxe vzdělávání (s výjimkami jako je třeba vyšší důraz na autonomii škol), přišel další strategický dokument až v roce 2015. Tzv. Strategie vzdělávání 2020², na jejímž základě vznikl dlouhodobý záměr rozvoje vzdělávací soustavy v ČR, je dalším příkladem krátkodobého plánování změn v systému, jehož dopady je nutno počítat na desítky let. Dnešní absolventi středních a vysokých škol budou velmi pravděpodobně aktivními členy společnosti po dalších 60 let, během nichž se svět promění způsobem, který lze jen těžko predikovat v detailních konturách. Přesto je ale možné s vysokou mírou jistoty tvrdit, že míra

robotizace a automatizace vytvoří zcela nové podmínky individuálního i společenského života a zcela jistě promění ekonomiku a pracovní trh. Ze současných průmyslových odvětví a služeb zůstane jen málokteré v téže podobě. Řada z nich se promění velmi brzy (slévárenství a 3D tisk kovů, autodoprava a samořídící vozy atp.), řadu z nich promění nástup nových technologií (např. umělá inteligence). Vzdělávat s výhledem na 3 nebo 5 let dopředu se jeví s ohledem na tuto skutečnost jako naprosto krátkozraké a nezodpovědné. Je pochopitelné, že plánovat opatření na rozvoj vzdělávacího systému je nutné postupně a v kratších intervalech, na druhou stranu i takové kroky by měly sledovat cíle vzdálenějšího horizontu. Česká vzdělávací strategie však připomíná způsob, jakým negramotní lidé plánují svou budoucnost, tedy pouze ze dne na den. Zde je deset dovedností pro budoucnost dle Nicholase Enna³, ředitele pro podnikové aplikace v dnes už celosvětově rozšířené nevládní organizaci Teach for All, která se snaží podpořit všeobecný přístup ke špičkovému vzdělání. Materiál je součástí projektu Cisco Workforce Readiness:⁴

- Umět vytvářet nový svět
- Uvažovat komplexně
- Umět se psychicky a mentálně vyrovnat se změnami
- Umět zhmotňovat informace (a naopak) za běhu
- Pracovat bez přímého řízení v nezávislých, dočasných organizacích
- Práci s vyšší sociální jistotou hledat v organizacích vlastněných a řízených zaměstnanci
- Umět kooperovat s umělou inteligencí
- Umět analýzu dat
- Umět fakta a ideje proměnit v příběh
- Umět stát se rychle „povrchními“ experty v oblasti rychle se měnících software, platforem a služeb

Žádný z těchto vzdělávacích cílů nelze nalézt v současných kurikulárních dokumentech, které určují obsah vzdělávání v ČR, ani v návrzích reformních kroků.

Takto vypadají klíčové cílové kompetence singapurského vzdělávacího systému. Ty bychom v požadavcích na vzdělávání v ČR našli, nicméně nepatří mezi priority:

- Občanská gramotnost, globální povědomí a mezikulturní dovednosti
- Kritické a inovativní myšlení
- Komunikace, spolupráce a informační dovednosti.

Opět, české vzdělávání nesměřuje stejným směrem jako přední světové vzdělávací systémy. Do značné míry je to způsobeno právě tím, že na rozdíl např. od finského školství, které od letošního školního roku spouští vzdělávání dle nového programu⁵, české vzdělávání nehledá prostřednictvím reformy vzdělávacího systému cestu do budoucnosti. Hrozí, že se vzdělávací systém postupně vyprázdní, zejména aktivitou společenských elit, které v reakci na prohlubující se ztrátu volí neúčast a vytvářejí paralelní struktury. To není samo o sobě špatně, pokud toto vystoupení ze systému nepřekročí kritickou mez. Je třeba si uvědomit, že vzdělávání patří v ČR k podprůměrně inovovaným oblastem, což pravděpodobně velmi úzce souvisí právě s krátkodobým horizontem úvah a řešením problémů, které systém sám generuje. Neprobíhá jeho úprava pro nové společenské potřeby.

S ohledem na další společenský vývoj a stále hlasitěji zmiňovaný model nové redistribuce bohatství bez ohledu na práci v podobě tzv. nepodmíněného základního příjmu stojí vzdělávací systém před novou rolí. Byť stále ještě není jasné, jak dopadne experiment se základním příjmem (finský parlament v tomto období rozhoduje o zahrnutí základního příjmu do státního rozpočtu na rok 2017, nizozemský Utrecht bude zkoušet základní příjem na 250 rezidentech od ledna 2017), už dnes plní vzdělávací systém funkci „vyrovnávací přehradu“ a brání nárůstu brzké nezaměstnanosti. Nedávný návrh rakous-

kého kancléře Christiana Kerna na prodloužení povinného vzdělávání do 25 let tento trend podtrhuje. Bude to právě vzdělávací systém, který ponese významnou část zátěže způsobené nárůstem volného času a potřebou vytvořit smysluplnou síť aktivit ve společnosti, v níž bude pojem lidská práce radikálně redefinován.

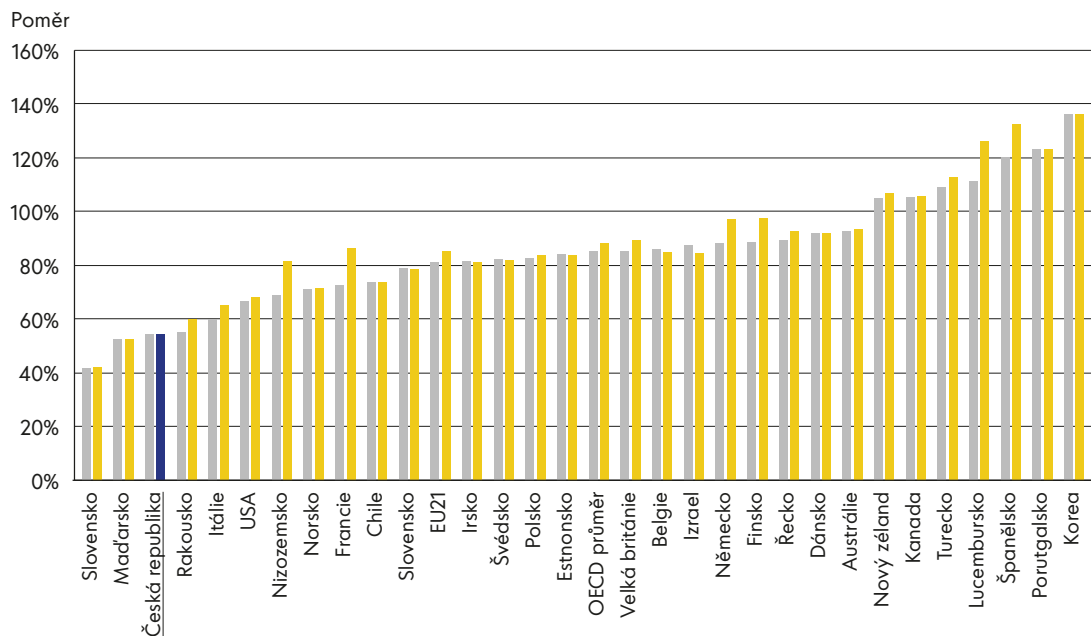
Řešení:

- Změnit hledisko úvah o změnách ve vzdělávacím systému: Nikoliv „společnost pro systém“ (či skupinové zájmy), ale „systém pro společnost“.
- Nesnažit se znovu vynalézt kolo. Inspirovat se v zemích jako je Singapur, Ontário či Finsko, zejména s ohledem na horizont úvah o změnách ve vzdělávání a jejich dopadu.
- Posílit a k dlouhodobé analýze využít strategický odbor MŠMT. Přizvat odborníky z oblastí technologického rozvoje a rozvoje společnosti.
- Formou ex ante a ex post analýz identifikovat důsledky zvažovaných kroků primárně v dlouhodobém horizontu.
- Podporovat inovace ve vzdělávání. Nikoliv drahé nákupy „železa“, ale využít levných možností „rovnou k použití“, které se nabízejí (více v kapitole 6. Levná malá řešení vs. drahé zlepšení rigidního systému)

Učitelé jako klíčový element vzdělávání a jejich nová role v budoucnosti

Podle respektovaných dlouhodobých výzkumů, které prezentuje např. ekonometr Eric A. Hanushek ze Stanford University, je učitel naprosto klíčovým agentem kvality a její změny ve vzdělávání. Podle jeho názoru lze vyjádřit kvalitativní rozdíl mezi českým a finským školstvím pouhými pěti procenty nejlepších učitelů⁷. Jinými slovy, pokud bychom relativně nepatrně a s rovnoměrnou distribucí v systému zvýšili počet špičkových učitelů, podle Hanusheka by to znamenalo významné zvýšení kvality vzdělávání. Za současné ekonomické situace ve veřejném vzdělávání se taková změna nedá předpokládat. Hodnocení učitelů v ČR je významně podprůměrné podle různých indikátorů: jak v porovnání platů učitelů v rámci OECD, tak v porovnání jejich výše vůči průměrnému platu člověka s VŠ vzděláním⁸.

Mezinárodní srovnání poměru průměrného platu učitelů prvního a druhého stupně základních škol k platu ostatních vysokoškolsky vzdělaných zaměstnanců, 2012 (v %)

Zdroj — OECD Education at a Glance 2014

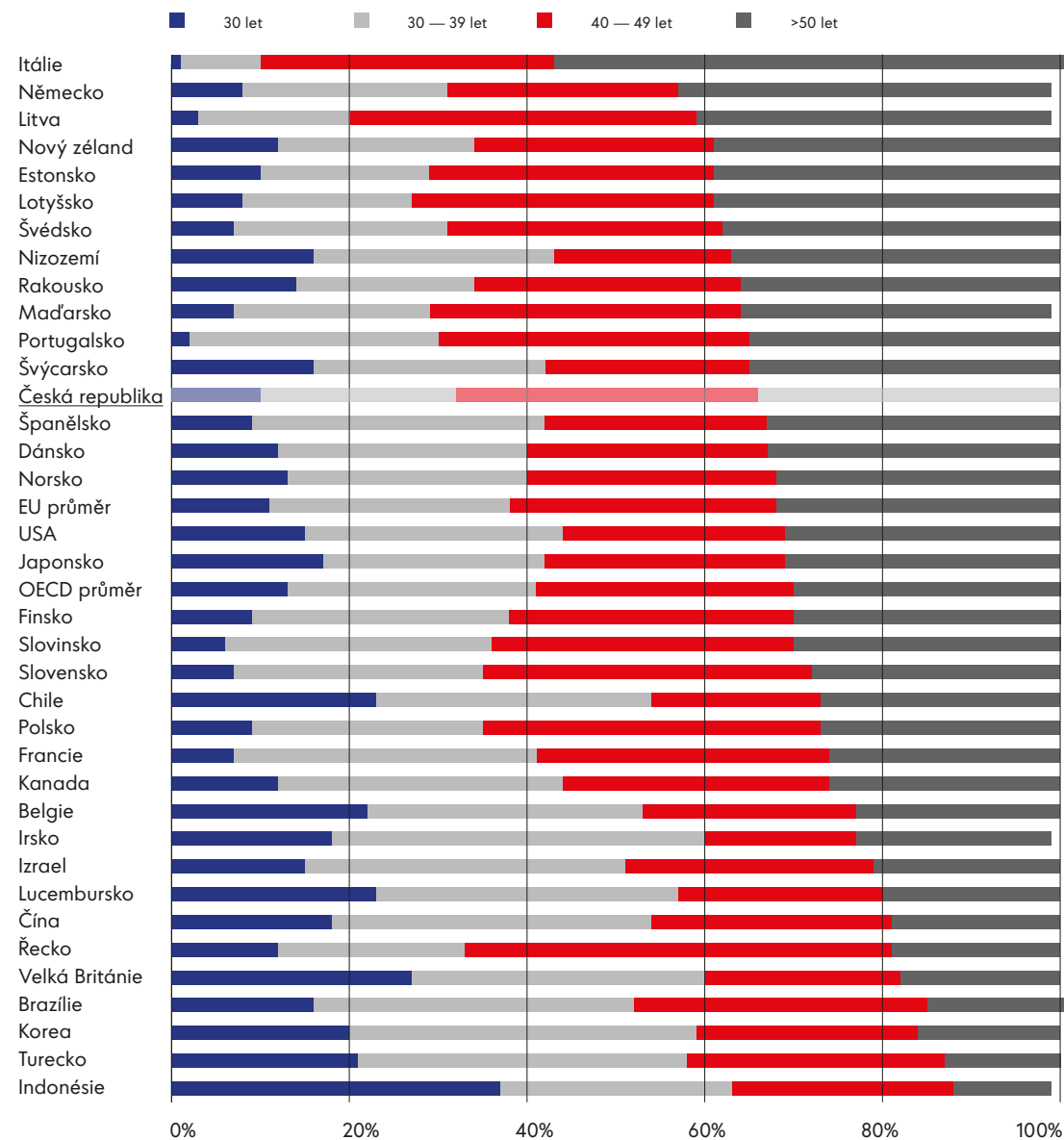
Stav odměňování učitelů koreluje s celkovou investicí ČR do vzdělávání, která je přímým vyjádřením důležitosti, jakou společnost této oblasti přisuzuje: ČR patří v rámci OECD mezi země s nejnižším poměrem investic do vzdělávání z veřejných rozpočtů v poměru k HDP.

Fakt, že učitelé v ČR jsou podprůměrně odměňováni, je jednou z hlavních příčin toho, proč je o pedagogické fakulty malý zájem mezi uchazeči. Podle zjištění společnosti Scio nejsou pedagogické fakulty typicky první volbou uchazečů. Obecné studijní předpoklady (konglomerát čtenářské a matematické gramotnosti a logického uvažování) těch, kteří

uvádějí pedagogickou fakultu jako první volbu, je významně nižší než u jiných fakult. Zároveň ale existuje relativně velké procento uchazečů, kteří by rádi učili, mají relativně vysoké studijní předpoklady, nechtějí se tím ale živit.

Česká učitelská profesní struktura je zatížena i dalším plíživým nebezpečím. Je jím stárnutí učitelů, které za souběžného nezájmu o studium na pedagogických fakultách a také při významném počtu učitelů, kteří hledají práci jinde, znamená, že v řádu let budou učitelé v českých školách chybět. Stát pak bude muset zajistit jejich náhradu ryze nominálně, bez ohledu na kvalitu.

Rozložení věku učitelů základních škol

Zdroj — OECD Education at a Glance

Současné navýšení platu o celkových 8 %, které po zdoluhavých jednáních podpořila vláda, je pouze částečným dorovnáním pomyslného dluhu, který neřeší situaci nízké atraktivnosti učitelského povolání pro budoucí kandidáty a neumožňuje ani klást vyšší nároky na stávající učitele, případně hledat cestu, jak mezi nimi pomocí finančních odměn rozlišovat více či méně kvalitní profesionály.

Situace je o to horší, že s avizovanými technologickými změnami, zejména s nástupem pokročilé umělé inteligence, se pravděpodobně radikálně změní role školy a učitele. Tato proměna je velmi pravděpodobná v horizontu následujících dvaceti let. Vzdělávání v oblasti znalostí i velké části kognitivních dovedností, individuální přístup a tempo, přesné hodnocení pokroku, to vše budou velmi pravděpodobně

kvality, v nichž osobní asistenti na bázi umělé inteligence vysoce předčí běžné učitele¹⁰. Jeho role se promění mnohem více v motivátora, animátora a podporovatele sociální interakce mezi dětmi. Dnešní absolventi pedagogických fakult by měli být na tuto proměnu připraveni. Nedostali jsme se však ještě ani k diskusi o této proměně, což představuje další riziko spojené s učiteli.

Řešení:

— Významně zvýšit platové hodnocení učitelů a zároveň začít přísně kultivovat úroveň. Průměrný plat učitele čtyřicet tisíc korun měsíčně by radikálně změnil strukturu uchažečů a umožnil vytvořit tlak na ty učitele, kteří ve školách odvádějí špatnou práci.

— Umožnit vstup do škol absolventům VŠ bez pedagogického vzdělání. Současný zákon o pedagogických pracovnících představuje kontraproduktivní regulaci. S návrhem tzv. dvouletého adaptačního období pro nové učitele a následné atestace se přímo nabízí otevřít jej pro absolventy VŠ.

— Současně s tím zahájit program na podporu talentovaných mladých lidí ochotných učit ve školách, jako jsou např. *Teach for America*¹¹ nebo *Teach for Slovakia*¹², případně britský program *Teach First*¹³. S vizí „Buďte v první linii změny“.

— Tlak na hlubokou proměnu pedagogických fakult, obsahu a formy přípravy učitelů shora. Očekávat, že se fakulty odhodlají k samovolné reformě, je iluzorní.

Schopné vedení a jeho nedostatek ve vzdělávání

S problematikou učitelů je velmi úzce spojená role vedení školy (leadership). Stejně tak s dlouhodobou vizí rozvoje vzdělávání.

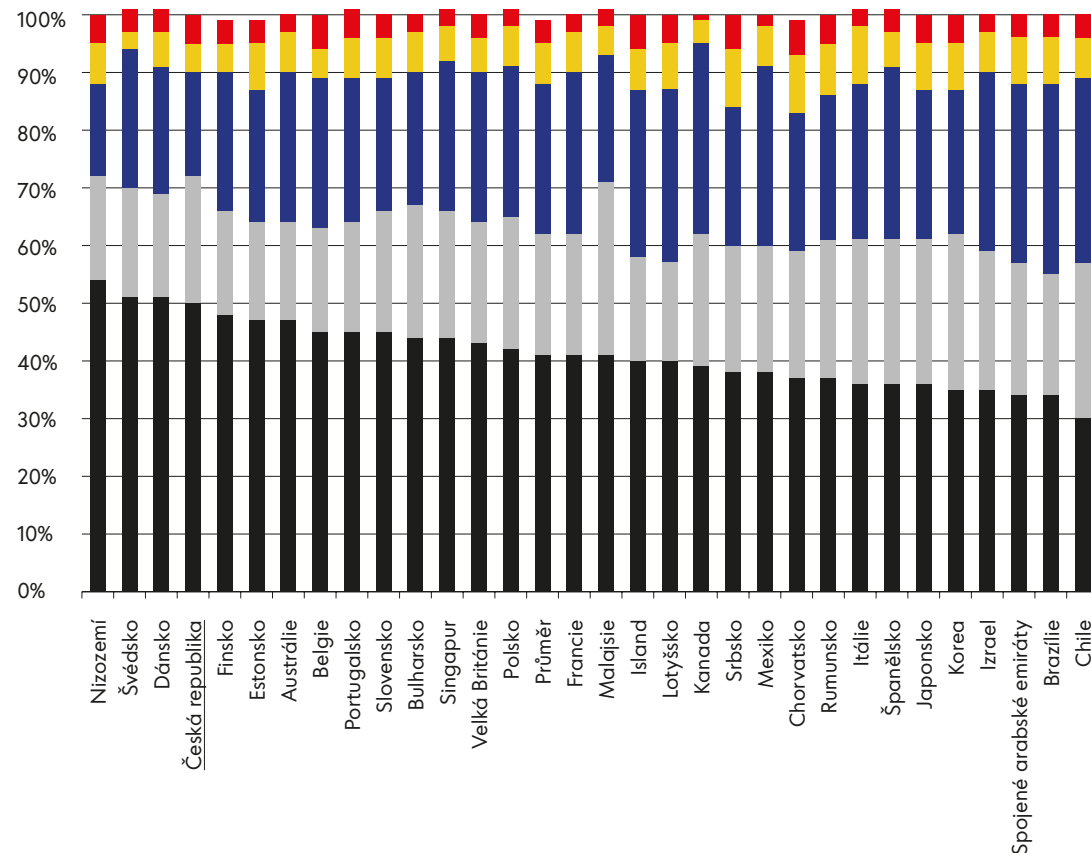
Česká legislativa upravuje roli ředitele školy jako téměř úplně zodpovědného za všechny významné aspekty spojené se školou, včetně vzdělávacího a výchovného pojetí. Tím pádem je role ředitele rozhodující s ohledem na rozvoj školy a také na rozvoj učitelů, kteří na ní působí. Má-li škola osvíceného ředitele nebo zástupce ředitele, který vede učitele k rozvoji, většinou se to projeví v poměru ke vzdělávacím inovacím, které škola aplikuje. Nejsou tím myšleny zdaleka jen technologie, naopak jde primárně o inovace v přístupu k učení (např. tandemové učení, vzájemná zpětná vazba učitelů, metody zvyšování motivace žáků, formativní hodnocení atp.). Takové veřejné školy v ČR jsou (např. ZŠ Kunratice nebo ZŠ Lyčkovo náměstí v Praze, ZŠ T. G. Masaryka v Náchodě, ZŠ a MŠ Chraštice), jde ale o ostrůvky pozitivní deviace.

Jednou z příčin je výše uvedený problém s předvýběrem, kterým je vzdělávání postiženého. Ředitelé škol se rekrutují z řadových učitelů. Dalším významným problémem ale je způsob, jakým jsou ředitelé škol vybíráni. Dle platné právní úpravy jmenuje ředitele školy její zřizovatel, což je v případě mateřských a základních škol obec, v případě škol středních kraj. Kandidáty ve výběrovém řízení hodnotí výběrová komise, která je částečně na zřizovateli nezávislá. Nicméně její rozhodnutí má pouze doporučující charakter a zřizovatel může rozhodnout o jmenování jiného než doporučeného kandidáta. Pak je možné, že čistě z důvodů politické, rodinné nebo jiné afinity jsou místa ředitelů obsazována lidmi, kteří nemají potřebné schopnosti k jejich vedení, natož představu o tom, že vzdělání současných dětí je má připravit na život ve výrazně jiném světě¹⁴.

Velikým problémem českých ředitelů škol je i míra administrativní a organizační zátěže (nesouvisející s oblastí vzdělávání a výchovy) spojená s jejich funkcí¹⁵.

Rozložení času ředitelů

Administrativa, pracovní schůzky a povinnosti ředitele
 Studijní plán a výuka
 Interakce se studenty
 Interakce s rodiči či opatrovníky
 Interakce s místními komunitami, business a průmysl
 Jiné

Zdroj — TALIS 2013

„V průběhu uplynulého roku 94 procent ředitelů často nebo velmi často kontrolovalo školní dokumentaci a administrativní postupy. Jedná se o nadprůměrný a v mezinárodním srovnání nejvyšší podíl,“ uvedla inspekce. „Stejně vysoký podíl je pouze v Rumunsku, mezinárodní průměr tohoto faktoru činí 61 procent.“¹⁶

Pouze za předpokladu, že školy povedou schopní lídři (nejen pedagogičtí) a budou to

lidé s vizí, která bere v úvahu reálný vývoj světa a reálné potřeby nastupujících generací i společnosti (nikoliv jen potřeby systému samotného a problémy, které svou zvyšující se nefunkčností vytváří) lze uvažovat o rozvoji v oblasti veřejného vzdělávání. Ani vysoké finanční ohodnocení učitelů či další příznivé konstelace podmínek nepovede k lepšímu vzdělávání, pokud budou na místech ředitelů sedět lidé z titulu politického přátelství či

rodinné příslušnosti, případně takoví, kteří odpovídají vkusu nepřilíš poučeného zřizovatele. Pokud platí Hanushekovo pravidlo pěti procent nejqualitnějších učitelů, kteří tvoří rozdíl mezi českým a finským vzdělávacím systémem, pak toto pravidlo nutně musí platit i u ředitelů.

Řešení:

— Snížit administrativní zátěž a přenést část odpovědnosti v oblasti mimo vzdělávání a výchovu na jinou funkci. Systémový audit administrativní zátěže a designace jednoho ze zástupců ředitele jako „kvestora“ školy by uvolnila ruce ředitelům k vedení učitelů.

— Posílit nezávislost a odbornost výběrové komise, která rozhoduje o doporučení kandidátů na tuto pozici a učinit její doporučení pro zřizovatele závazným v tom smyslu, že by zřizovatel musel odlišnou volbu zdůvodnit.

— Posílit přípravu ředitelů na vůdčí a manažerskou roli. V Jižní Koreji lákají do škol na místa ředitelů manažery velkých podniků. Proč nezkusit něco podobného v ČR?

Obsah vzdělání: Skutečně potřebují dnešní děti (i dospělí) takovou strukturu znalostí a dovedností?

Vzdělávání na různých stupních se liší, omezme se zde proto pouze na rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, hlavní vzdělanostní pilíř současné české společnosti. Takhle vypadá přehled vzdělávacích oblastí:

→ → → → → →

Takto taxativně vypsane oblasti vzdělávání dělají dojem vyváženosti a komplexnosti. Faktem ale je, že disproporce v důrazu a kvalitě vzdělávání jednotlivých oblastí je propastná. Matematika s přírodními vědami tvoří dohromady téměř třetinu povinné časové dotace. Společenská oblast tvoří oproti oblasti věnované přírodním vědám významně menší podíl rozsahu vzdělávání na základní škole. Jenže ani časová dotace předmětů neodráží skutečnou realitu vzdělávání. Ta je determinována požadavky vzdělávacího systému v jeho následujících fázích, tedy zejména při přechodu na střední a vysokou školu. V současnosti tyto požadavky reprezentuje zejména jednotný systém přijímacích zkoušek a maturita. V obou případech tyto požadavky akcentují zejména význam matematiky a českého jazyka (v jejich stávající podobě výuky). Tím pádem i ve školách je kladen důraz zejména na tyto oblasti, na úkor jiných. Některé oblasti — ani při jejich krajní důležitosti — se reálně do vzdělávání vůbec nedostávají (mediální výchova), byť jsou do obsahu vzdělávání formálně zahrnuty. Některé jsou pojímány velmi svérázně bez reálného dopadu na stav vzdělání (informační a komunikační technologie), některé jsou často vyučovány zcela kontraproduktivně, kdy místo podpory občanského vzdělání a sebevědomí dochází spíše k jeho potlačování (občanská výchova; vzpomeňme na základní cíl singapurského vzdělávání). Relativně velké oblasti vzdělávání (člověk a kultura, člověk a zdraví) nevedou k osvojení potřebných kompetencí a jsou brány jako marginální. Oblast člověk a práce akcentuje manuální pracovní činnost, která z našeho světa postupně mizí nebo se přesouvá do oblasti volného času. Oblast volného času, která zabírá stále větší porci

VZDĚLÁVACÍ OBLAST

- Český jazyk a literatura, cizí jazyk, další cizí jazyk
- Matematika a její aplikace
Informační a komunikační technologie
- Člověk a společnost, dějepis, výchova k občanství
- Fyzika, chemie, přírodopis, zeměpis geografie)
- Hudební výchova, výtvarná výchova
- Výchova ke zdraví, tělesná výchova
- Člověk a svět práce
- Dramatická výchova, filmová/audiovizuální výchova, taneční a pohybová výchova
- Etická výchova

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA

- Osobnostní a sociální výchova
- Výchova demokratického občana
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
- Multikulturní výchova
- Environmentální výchova
- Mediální výchova

lidského života, není zahrnuta vůbec. Skutečně potřebujeme takový obsah, zaměření a takovou kvalitu vzdělání? Ve výše odkazovaném videu hovoří ředitelka Finské národní rady pro vzdělávání o tom, proč je třeba změnit zdánlivě dobře fungující systém. O to větší motivaci bychom měli mít tehdy, pokud máme o funkčnosti systému důvodné pochybnosti.

Řešení:

— Přehodnotit „pozitivistický“ přístup ke vzdělávání, postavený na dominanci přírodních věd; přehodnotit značně zastaralou metodu učení se velkému množství faktů (dostupných z lehce dosažitelných externích zdrojů) bez kontextu. Více obsahu o člověku a společnosti (nejen formálně).

— Analyzovat kurikulární dokumenty vzdělávacích systémů, které jsou lídry v oblasti vzdělávání a poučit se o tom, jaké změny v obsahu vzdělávání provedli a z jakých důvodů. Aplikovat to, co je pro českou společnost vhodné.

— Stanovit priority: mezi nimi by měla být zcela jednoznačně výuka cizích jazyků, zejména ang-

ličtiny. Tristní stav znalosti cizího jazyka v české společnosti ji omezuje.

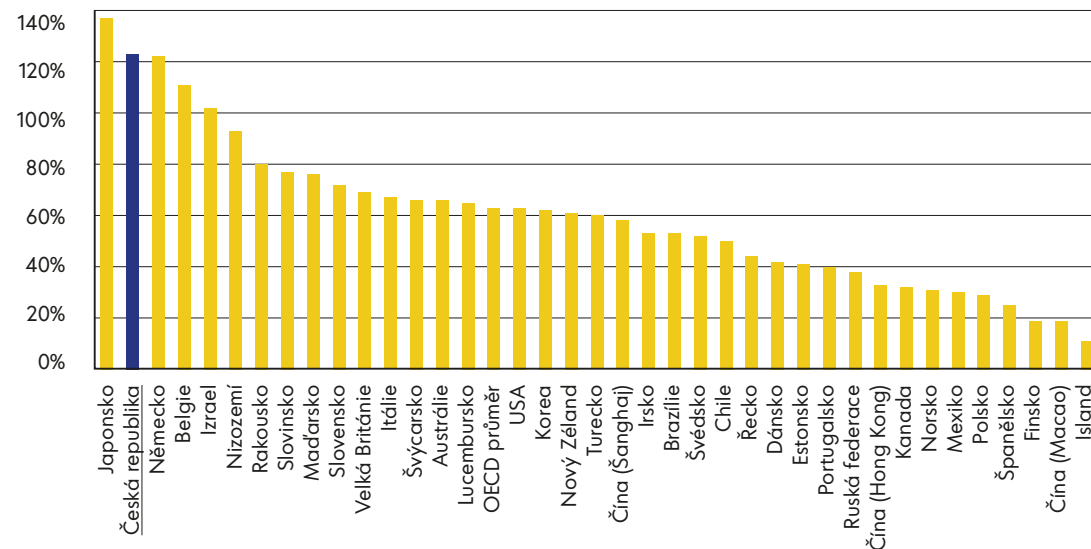
— U dosavadních klíčových předmětů (český jazyk a matematika) výrazně přehodnotit cíle a formu vzdělávání směrem k funkčnímu využití. Skutečně potřebujeme vyučovat rodný jazyk jako souhrn strukturalistických jazykovědných pouček? Skutečně potřebujeme vyučovat matematiku jako souhrn pojmů a vzorců využitelných pouze pro zlomek populace? V době počítačů?

Vyvážení socioekonomické závislosti v přístupu ke vzdělávání

Míra závislosti dosaženého vzdělání na socioekonomických faktorech je v ČR oproti jiným zemím velmi vysoká. Obojí dohromady způsobuje, že právo na vzdělání není naplňováno. S ohledem na rozvoj společnosti to ale má další nepříznivé důsledky. Vzdělání má významný vliv na sociální mobilitu, a pokud platí, že lidé ze sociálně znevýhodněných vrstev mají v ČR tuto příležitost omezenou, lze se obávat ghettoizace české společnosti a naopak upevnění postavení elit na základě „rodokmene“. Demokratické společnosti se přitom vyznačují právě sociální prostupností, která omezuje

Vliv socio-ekonomického postavení školy na výsledky studentů

Rozdíl výsledného skóre spojen se zvýšením o jednu jednotku ve školní úrovni PISA indexu ekonomického, sociálního a kulturního postavení

Zdroj — PISA 2009

možnost vytváření klanových hegemonií. Zde je kupříkladu znázorněn vztah mezi socioekonomickým statusem školy a dosaženými vzdělávacími výsledky žáka¹⁷:

Jak je patrné, u českých žáků je rozdíl podle tohoto parametru druhý nejvyšší ze srovnávaných zemí. OECD v posledním vydání souhrnné zprávy Education at a Glance výslovně upozorňuje na palčivý problém vzdělávání v ČR: mezi srovnávanými zeměmi má ČR nejnižší vzdělávací mobilitu. 71 % mladých lidí v ČR dosahuje podobné úrovně vzdělání jako jejich rodiče (v průměru sledovaných zemí OECD je to pouze 52 %). Pouze 17 % lidí ve věkové kohortě 25 až 34 let dosáhlo v ČR vyššího vzdělání než jejich rodiče (průměr OECD je 32 %). Jinými slovy, v ČR je otázka výšky vzdělání do značné míry předurčena rodinným zázemím¹⁸.

Sociolog Jan Keller (v dobách své akademické kariéry) použil následující přirovnání: v době na přelomu 19. a 20. století bylo vzdělávání chrámem, kam se chodilo pro poznání. V druhé polovině 20. století se stalo vzdělání výtahem, jehož pomocí bylo možné stoupat v sociální hierarchii. Dnešní stav vidí Keller jako „pojišťovnu“: vzdělání představuje potřebný základ naší sociální existence. Bez ohledu na názory ve veřejném diskursu bude tento stav ještě relativně dlouho přetrvávat. Lidé bez vzdělání budou do jisté míry vyloučeni na společenskou periferii a vystaveni mnohem většímu riziku sociálních problémů. S ohledem na podmínky v ČR hrozí, že tento trend bude problém reprodukovat a prohlubovat. Vzdělávací systém je hlavním nástrojem, jak tomu předejít.

Řešení:

— Nejen ministerstvo školství by mělo zejména účinnou komunikační kampaní a podporou učitelů zajistit, aby se z legislativní reformy podporující inkluzi nestal pomyslný hřbitov snah o dodržování základních lidských práv v ČR.

— Ministerstvo školství, v součinnosti s Českou školní inspekcí, by mělo vytipovat školy ohrožené ghettoizací a do těchto míst směřovat zvýšenou podporu.

— Ve vyspělých zemích je běžné, že programy na podporu vzdělávání jsou provázány s programy na sociální podporu, zejména u ohrožených rodin. Proč tomu tak není v ČR?

— Je prokázáno, že handicap ve vzdělávání způsobený nepodnětným rodinným prostředím lze nejlépe snížit důslednou podporou co nejranějšího předškolního vzdělávání těchto dětí. Právě sem by se měla soustředit spojená podpora školského a sociálního resortu.

Levná malá řešení vs. drahé zlepšení rigidního systému

Měnit vzdělávací systém v myslích lidí představuje vynaložené miliardy, politická vyjednávání, zdlouhavost. Měli bychom proto hledat taková řešení, která jsou levná, časově mnohem méně náročná a přitom mohou iniciovat změnu v překvapivě krátké době. Dobrou zprávou je, že taková řešení existují. Jediné, co je třeba udělat ze strany řízení systému, je:

- Vztít řešení na vědomí a zahrnout je do oficiálního pojmu „vzdělávání“. Je to signál veřejnosti.
- Poskytnout jim adekvátní podporu, zejména na komunikační úrovni.

— Projektům, které se osvědčí, poskytnout takovou podporu, aby se jejich využití ve školách a rodinách stalo běžnou součástí každodenního vzdělávání.

Tyto kroky jsou důležité zejména kvůli rodičům. Rodiče se zdají být na jedné straně největší potenciální hybnou silou ve vzdělávání, protože určují poptávku. Na straně druhé je zjevné, že většina rodičů je se stavem vzdělávacího systému spokojena, tedy nemá potřebu jej měnit. Ti, kteří tuto potřebu mají, volí raději rychlou alternativu mimo systém než zdlouhavou a nejistou snahu o jeho reformu. Prostřednictvím rychlých a levných změn, které bychom marketingovým jazykem mohli nazvat „smart“, by bylo možné dosáhnout změn ve vzdělávacím systému relativně rychle a omezit tak možná rizika útěku elit za exkluzivitou.

Následující přehled není vyčerpávající, je inspirativní. Pokud vznikne plánovaná Národní rada pro vzdělávání a pokud její obsazení bude skutečně reprezentativní, tuto agendu by mohla přijmout do své odpovědnosti, tedy identifikovat levná a přitom funkční řešení, která se odehrávají mimo veřejný vzdělávací systém, a pomoci jim dostat se dovnitř.

— Khanova škola (Khan Academy) — systém vzdělávacích videí, který umožňuje velmi efektivní učení. Videá lze pouštět opakovaně, podle tempa učení. Dítě (dospělý) se učí chápat principy, nejen pamatovat si krátkodobě vzorce. Maximálně důležité v matematice.

— Hejného metoda — Hejného metoda je obrat od učení založeného na memorování k hledání vlastní cesty pochopení problému. Je vystavěná na matematice, ale principy jsou lehce přenositelné jinam. Má svého podporovatele (Nadace Depositum Bonum), stačí ji propagovat.

— Studenti tvoří Wikipedii — Wikipedie je doposud největším projektem na internetu a symbolem toho nejlepšího, co v oblasti učení a vzdělání internet přinesl. Projekty Studenti tvoří Wikipedii nebo Senioři tvoří Wikipedii by měly být součástí běžného uvažování o vzdělávání.

— Podpora otevřených vzdělávacích zdrojů — podobně jako Wikipedie vzniká řada dalších vzdělávacích zdrojů, které jsou poskytovány k volnému užití a sdílení. Tento princip se nazývá open education resources, otevřené vzdělávací zdroje. Proč je vláda nepodporuje?

— TED a další platformy pro sdílení výjimečných myšlenek — TED je platforma vytvořená ke sdílení neotřelých myšlenek, inovací, idejí, know-how. Formou krátkých videí s precizním sdělením lze za krátkou dobu získat neocenitelnou inspiraci, otevřít dveře k dalšímu poznání.

— Reigns, Minecraft a další náročné hry s multiplikačním rozvojovým potenciálem — Ve hře Reigns (Vládnutí) vybíráte jako vladař z možností řešení problémů a událostí a podle toho se stav vaší říše vyvíjí. Ideální trénink rozhodování. Minecraft je jednou z her, v nichž vytváříte vlastní svět. Jedna z prvních identifikovaných kompetencí budoucnosti (viz 1. kapitola).

— MOOC (massive open online courses) — veřejně přístupné online přednášky a kurzy, kde díky internetu je možné sledovat přednášky nejlepších učitelů v daných vědních oblastech a absolvovat jejich kurzy. Podporuje znalost angličtiny.

— Skaut a podobné prostředky neformálního vzdělávání — co kdyby děti mohly třeba jeden den školního týdne strávit tím, že vyrazí na výpravu do lesa, kde se budou muset samy o sebe postarat. Nebo zařídit divadelní představení pro celou školu. Nebo promítání zajímavého dokumentu ve škole. Nebo postavit terarium pro třídního křečka. Propagace takových organizovaných aktivit by představovala silný podnět pro rodiče.

— Nedabované filmy a seriály — Stačilo by propagovat učení jazyků prostřednictvím přirozených nástrojů a tlak na to, aby české televize poskytovaly možnost sledování v dabované verzi i verzi v původním znění s titulky.

— Místo ministerstva školství ministerstvo vzdělávání — prostý a jednoduchý „trik“. Zatímco ministerstvo školství se má starat podle svého názvu pouze o školy, ministerstvo vzdělávání významně rozšíří svůj rozsah.

Členové pracovní skupiny Vzdělávání, s nimiž byla studie konzultována:

Mikuláš Bek, rektor Masarykovy univerzity v Brně
Tomáš Hruďa, zakladatel projektu Education Republic, bývalý náměstek na MŠMT
Pavel Kavánek, člen správní rady ČSOB, bývalý CEO
Jindřich Kitzberger, ředitel společnosti Duhovka, Centrum školského managementu při PedF UK v Praze, bývalý náměstek na MŠMT
Pavel Kysilka, zakladatel 6D Academy, bývalý CEO České spořitelny
Ondřej Liška, ředitel společnosti Ashoka pro ČR,

bývalý ministr školství
Tania le Moigne, Country Director Google Česká republika a Slovensko
Daniel Münich, seniorní výzkumník při CERGE-EI a think-tanku IDEA
Zdeněk Slejška, spoluzakladatel a ředitel think-tanku EDUin
Břetislav Svozil, zakladatel laboratorní školy Labyrinth a vzdělávacího festivalu Eduspace
Ondřej Šteffl, zakladatel a ředitel společnosti Scio

¹ Národní program rozvoje vzdělávání v České republice — Bílá kniha [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2001. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/knihovna-koncepci/bila-kniha/bila_kniha_2001_cz.pdf

² Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020 [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <http://www.vzdelavani2020.cz/det/6/aktualni-dokumenty.html>

³ ENNA, Nicolas. 10 Skills The Workforce of the Future Will Need. In: huffingtonpost.com [online]. 29. 7. 2014 [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: http://www.huffingtonpost.com/nicholas-enna/workforce-of-the-future_b_5412251.html

⁴ Cisco Workforce Readiness [online]. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <http://csr.cisco.com/pages/workforce-readiness>

⁵ Proč měnit fungující vzdělávací systém vysvětluje Irmeli Halinen, šéfka finské Národní rady pro vzdělávání [online videozáznam]. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: http://www.opf.fi/english/education_development/current_reforms/curriculum_reform_2016

⁶ Zatímco celkově je v rámci tzv. Global Innovation Index ČR hodnocena na 28. místě ze 128 zemí, ve vzdělávání je na místě 40. The Global Innovation Index 2016 [online]. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report>

⁷ Rozhovor s Ericem A. Hanushekem z roku 2014 In: eduin.cz [online]. 7. 10. 2014 [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <http://www.eduin.cz/clanky/pet-procent-nejhorsich-ucitelu-dela-rozdil-mezi-cr-a-finskem/>

⁸ Platy učitelů českých základních škol: setrvale nízké a neatraktivní [online]. IDEA, 2015. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: http://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_4_2015_Platy_ucitelu.pdf

⁹ Přilákejme k pedagogice studenty, které by bavilo učit [online]. Scio 2015. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <https://www.scio.cz/download/TZ-ucitele-a-pedagogika.pdf>

¹⁰ 10 Roles For Artificial Intelligence In Education [online]. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <http://www.teachthought.com/the-future-of-learning/10-roles-for-artificial-intelligence-in-education/>

¹¹ Teach for America [online]. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <https://www.teachforamerica.org>

¹² Teach for Slovakia [online]. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <http://www.teachforslovakia.sk/teach-for-all/>

¹³ Teach First [online]. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <https://www.teachfirst.org.uk/>

¹⁴ Případová studie ředitelky Střední vinařské školy ve Valticích, která se proslavila předem připravenými otázkami pro studenty během návštěvy prezidenta Miloše Zemana (popis kauzy dostupný z: http://www.lidovky.cz/navrat-do-totality-ne-pouze-vysledek-obcanske-nauky-f9c-/zpravy-domov.aspx?c=A160201_125841_In_domov_ELE). Škola má závažné problémy dosahovat elementárních vzdělávacích cílů i podle současných parametrů, vysoké procento studentů neodmaturuje. Ředitelku ale nikdo k odpovědnosti nevede.

¹⁵ TALIS 2013 Results: An International Perspective on Teaching and Learning [online]. © OECD 2014. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/888933041231>

¹⁶ Ředitelé českých škol se topí v papírování, ukázal průzkum. In: lidovky.cz [online]. 26. 6. 2014 [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: http://relax.lidovky.cz/reditele-ceskych-skol-zatezuje-administrativa-ukazal-pruzkum-p7u-/veda.aspx?c=A140625_172607_In_veda_sho

¹⁷ Equity and Quality in Education SUPPORTING DISADVANTAGED STUDENTS AND SCHOOLS [online]. OECD, 2012. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/education/school/50293148.pdf>

¹⁸ Education at a Glance 2015, Czech Republic [online]. OECD, 2015. [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/education-at-a-glance-2015/czech-republic_eag-2015-51-en#V8KeVDAloqg#page1